

Den första: leken

Leken, samvaron, avkopplingen är den omedelbara association vi får när vi nämner ordet skolgård. "Vi kan bli upprörda över känslolokalla stora asfaltytor, nedstämnda inför dåligt underhållna skolgårdar, ilska på den okunnighet/cynism som tillåter biltrafik bland barn... Men barnen leker — oavsett skolgårdens kvalitet De pratar, hoppar, springer, spelar, bollar — bara de får plats. De har inget val. Leken är en drift.

Lekens kvalitet påverkar barnens mognad, utveckling. Det är ett rimligt påstående. Lekens kvalitet påverkas av miljön, både den fysiska och den psykosociala. Givetvis. Det gäller både inifrån barnets egen personlighet och utifrån i relationerna mellan människorna i miljön. En torftig miljö saknar stimulans, är passiviserande. En trång miljö skapar stress och revirkonflikter.

Att barnen leker oavsett, har uppenbarligen lett till en slapp inställning till skolgården. Det är ju bara att släppa ut dem. Att det blir stökigt, att vi får mobbning och annat, är ju naturligtvis barnens fel...

Det är faktiskt så att vi i dag, 1989, måste påpeka att utemiljön är en del av skolan och givetvis skall omfattas av skolans allmänna mål: att främja elevernas allsidiga utveckling! Se skolöverstyrelsens "Skolhusaktuellt våren -88". Den ägnas helt skolans utemiljö. Viktiga utgångspunkter är gemenskap, uppfinningsförmåga och fantasi. Vår förmåga till inlevelse i barnens lek är viktig. Margareta Forsgårds avhandling "Skolgårdens lekspråk" är en utmärkt vägledning.

Den andra: pedagogiken

Skolgården är inte bara till för lek. Den är givetvis också en pedagogisk resurs. När vädret tillåter kan man flytta ut undervisningen utomhus. Trevligt, kanske hälsosamt t o m. Men, det finns större möjligheter än så. Rätt utformad kan givetvis utemiljön kring en skola ha inslag som har mer eller mindre direkt med de flesta ämnen att göra.

Inkluderar vi närsamhället är det svårt att se vad för ämne som inte kan ta exempel i den konkreta omgivningen. Musik? Sjung för pensionärerna. Fysik? Räkna ut vattenkonsumtionen i stadsdelen, eller tidsekvationer för bilar, cyklar och andra i

väggkorsningen vid skolan...

Planteringar, odlingar, naturmark är nödvändigheter inte bara för naturorienterade ämnen, utan för möjligheten att illustrera livet och livets villkor.

Den tredje...

Jag har känt mig tvungen att skissera de två 'första dimensionerna' för att inte bli missförstådd när jag vill visa på en syn på skola och skolmiljö, som alldeles för lätt glöms bort.

... "demokratisk fostran"

Ett begrepp i läroplanen. Något kryptiskt kanske. Elakt tolkat blir det fostran på ett demokratiskt sätt - skämtaren säger: ris efter omröstning?

Så är det inte. Vad man är ute efter är demokratin och dess arbetsformer. Förstå, tillämpa och utveckla. Vi kan skärpa tonen ett steg till. Vi har en stagnerande demokrati. Kampen för demokratiska rättigheter, den folkligt självklara, är över sedan länge. Vi har sjunkit in i ombudsmännens och representanternas förhandlingsvärld.

Hur gör vi nu?

Vi får anta att decentraliseringsvägen i Sverige är åtminstone till dels grundad på ett behov av att värna om demokratin.

Kommunerna skall ta ansvar för vardagens levnadsvillkor. Och det svenska folket har plötsligt blivit granskare av dessa lokala makthavare — i plan- & bygglagens samråd t ex. Skall vi förstå det så att staten provocerar ett större demokratiskt engagemang?:

Hur skapa tillräcklig förmåga hos medborgarna, för att inte tala om tillräcklig vilja? Vi är ju egentligen vana vid det motsatta, nämligen att vara 'styrda av fogdar'.

Svaret är skolan. Skolan är den enda samlade kraft vi har. 15.000 timmar under påverkan, varenda en av oss.

"Skolan skall fostra. Det innebär att skolan aktivt och medvetet skall påverka och stimulera barn och ungdomar att vilja omfatta vår demokratis grundläggande värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk, vardaglig handling" (läroplanen sid 16).

Detta är min utgångspunkt

Min fråga är hur skolan skall bära sig åt.

Hur undervisar man i *demokratisk fostran*? Det kan inte uppfattas som ett ämne.

Vi kan inte se det som en del av

samhällskunskap med teoretiska

genomgångar...

Demokratin måste upplevas, göras till I

"...praktisk, vardaglig handling". Den har i

djupaste och vidaste mening med arbetsmiljön att göra. Skolan måste själv vara demokratisk, tillämpa demokratins arbetsformer! Delaktigheten ger eleverna förståelse och kan utifrån den betrakta sin omvärld —närmiljön, kommunen, landet, världen —tolka den och påverka den.

(Det är faktiskt vad läroplanen säger. Men var är det så?)

Den pedagogiska utveckling vi tycks ha, understryker detta och pekar på ganska självklara möjligheter. Vi talar om begrepp som undersökande arbetssätt, arbetslag, närmiljöstudier...

Och vi får efter hand en förändrad kunskapssyn, vare sig vi vill eller inte, framtvingad av kunskapsexplosionen och över-sköljda av information som vi är.

Tillämpning—skolgården ett 'verktyg'

Vad är man demokratisk om? Var kommer skolgården in? Vad kan man vara demokratisk om? "Handling" kräver det konkreta, det påtagliga. Det räcker inte med delaktighet i undervisningens planering eller skolans administration.

Skolgården och skolbyggnaderna är det enda fysiska som skolan kan bestämma över själv. Det är klart man kan föreslå, utveckla och besluta om en pjäs, en lägerresa eller klassfest på ett demokratiskt

sätt. Men, hur man möblerar eller t o m ändrar byggnaderna är onekligen mer handfast. Man kan diskutera, pröva, använda, utvärdera, ändra — det är synligt och påtagligt. Alla kan bidra utifrån sin personlighet. Det är viktigt i den överintellektualiserade skolan.

Ändå bättre blir det med utemiljön. Det är relativt lätt att ställa sig frågor om vad man skulle vilja ha på skolgården eller kunna göra där... och om hur det är, vad man tycker hindrar en, är dåligt eller onödigt. Önskelistor kan upprättas. De kan konkretiseras i förslag och diskussioner om hur man kan göra det man vill ha.

Så kan man så småningom komma till det för den demokratiska fostran centrala, nämligen att prioritera. Att tvingas jämföra, att tvingas ta ställning, att tvingas söka ; metoder för att göra det på ett medvetet sätt!

Här kan barnen i det enkla börja bygga upp en förmåga som vuxensamhället kan avundas dem. Det är intressant att konstatera att leken blir utgångspunkt för arbetet - särskilt för de yngre. Vad vill vi kunna; leka? Frågeställningen utvecklas gradvis; allt eftersom de förmår att kritiskt granska sin omgivning från allt vidare förutsättningar, praktiska, sociala, estetiska.

en kontinuerlig process

Om vi nu tänker oss för, så inser vi att detta är något som måste pågå hela tiden — i det närmaste. Inte för att nå bästa möjliga resultat eller för att det är svårt och därför tar lång tid. Utan för att alla skall få chans att delta. Det kommer ju nya elever varje år! Och blir sedan 'nya' då och då genom att bli äldre... Det blir fel att säga chans. Alla skall använda 'verktyget' skolgården, det är ju så vi "påverkar och stimulerar".

Synsättet ställer mycket på huvudet

Vårt rationella sätt att betrakta vår omgivning. Den vi ser som ett antal objekt som var och ett tänks ut, tillverkas och sedan bara finns där (med perfektionism som ena ytterligheten). Vårt sätt att sektorisera och specialisera, från byggnadsavdelningens ingenjör till vaktmästarnas ansvar, som ju utesluter varje form av inblandning. Då vet man ju inte vem som skall hängas om det går galet.

Synsättet kräver nära nog det motsatta. Föränderlighet, delaktighet, ansvar och att vi accepterar resultatet av processerna och besluten.

Vi vinner inte bara i fostran, utan även i kreativitet. Skolöverstyrelsens nyckelord platsar direkt: "gemenskap, uppfinningsförmåga och fantasi". Vi vinner också i uttryck och identitet '*Skolan mitt i byn*'

visar upp sin inre verksamhet för stadsdelen. Elevernas '*stadsstudier*' vinner en självklarhet

Men, hur kan man se någon realism i detta, frågar någon. Hur skall man hinna med, hur skall man få någon ordning på det, inte kan man väl hålla på och ändra, det får väl vara bra när det är gjort? Vem skall ta initiativ, vem skall hålla i det, vem skall bedöma om det blir bra, tillräckligt fint?

vad är kvalitet?

Det finns alltid invändningar. De flesta kan härledas till en grundläggande fråga — vad skall vi mena med god kvalitet? Är det det välstädade? Är det det professionella? Det som blir gjort och sedan står där - oftast utan bruksanvisning.

Våra invändningar bubblar upp, vi ställer våra frågor och svarar snabbt, ofta alldeles för snabbt är jag rädd. Våra vanor styr oss. Vi kan öka vår medvetenhet med en följdfråga: vad är viktigt, vad är egentligen viktigast? Vad är det vi behöver göra?

Frågorna och svaren finns givetvis i det vi vill att barnen och ungdomarna skall göra för att förstå och vilja tillämpa.

Hur går då 'processerna' till? Vad bidrar till utveckling och beslut? Var hämtar

deltagarna idéer och kunskaper? Hur? Låt oss se.

En kreativ, demokratisk process är ju en kedja av händelser med mellanliggande produktion av idéutveckling. Produktionen kräver mer eller mindre omfattande försörjning av kunskaper och erfarenheter. Man förväntar sig att processen skall leda till beslut, ett klokt beslut som är både insikts- och hänsynsfullt. Klasser eller andra grupper som startat en förändringsprocess behöver/måste alltså söka 'konsulthjälp'. Vem man vänder sig till beror på sammanhanget. Det kan vara alltifrån elever med erfarenhet av problemen, kunnig personal eller föräldrar, till fackförvaltningarnas proffs.

Insatserna kan ske i diskussionerna eller i 'produktionen'. Bäst är kanske att se mötet med proffsen som händelser i sig. Proffsen bör också få 'yttra sig' över förslagen som kunniga företrädare för samhällets lagar och praxis. Reellt och/eller som uttryck för en mer eller mindre spelad situation.

Men det är viktigt för syftet demokratisk fostran att det är den beslutande församlingen i skolsituationen som fattar beslut och gör det på saklig och tydlig grund. (Som vi borde göra.)

Kvalitet blir alltså en fråga om man upp-nått det man ville.

Ett exempel

En skola. En stor fullständig grundskola byggd på 60-talet Rött tegel Långa korridorer, inskjutande gårdar. Friliggande låg-stadium och 'verkstäder'.

Nedgången. Eftersatt underhåll av byggnader och mark. Kritik. Föräldrar tar initiativ till förändringsarbete för den yttre miljön. Medveten organisation av arbetet (några lärare och föräldrar, av vilka en är arkitekt):

1. KRITIK -> IDÉER av alla
2. SAMMANSTÄLLNING -> presentation, synpunkter från proffs
3. BEARBETA IDÉERNA, PRIORITERA — resurser/angelägenhet
4. GENOMFÖRANDE — TEMASTUDIER/ENTREPENÖR? höst/vinter/vår

Arbetet görs klassvis. Olika personalgrupper och föräldrar lämnar också synpunkter - t ex om trasigheter i asfalt och betong farliga att snubbla på, eller önskemål om prydligare entré till skolans expedition mm. Skolgården delas upp i olika ansvarsområden med ett antal klasser på vardera. Klasserna ägnar sig i första hand åt sina områden, men kan föra fram synpunkter på hela skolområdet t ex skolskjutshåll plats, bollplaner.

Uppdelningen är föreslagen av samordningsgruppen, som har ökat användbar mark genom att föreslå stängsel mot gata och flyttning av cykelparkering. Gruppen har genomgång med lärarna samt några av klasserna.

Klassernas kritik och idéer ställs samman som enkla arkitektskisser för områdena och hela skolan av gruppen och lämnas till skolkansliets byggnadsavdelning. Denna förväntas lämna synpunkter (professionell kritik) och kostnadsbedömning. (Så blev det inte, men vi fortsätter beskrivningen som om det gjorts.)

I klasserna har idéerna mognat. Nu kommer också kritik utifrån, och domen -- det kostar för mycket. Det ger en ny runda kreativt arbete i klassen (och dess arbetsgrupper). Man funderar och diskuterar om vad man vill ha och hur man kan göra det samt nu också hur man kan göra det utan att det kostar så mycket.

En sak kommer man kvickt underfund med: ingenjörerna har räknat med att allt görs av entreprenörsfirmor och allt på en gång. (Deras "för mycket" är sett mot ett enda budgetår.)

Vi får alltså en diskussion om vad 'kosta' betyder. Gör vi det själva kostar vårt arbete inte pengar, inte heller belastar det något

konto. Men det kostar vår tid! Är det värt att jobba ute i stället för att räkna eller prata franska? Eller i stället för att leka eller snacka?

Vi får också intensiva diskussioner om vad som är viktigast, vad som skall prioriteras om det är så att det tar flera år att genomföra det vi vill ha. Vad är viktigast inom området vårt? Vad är viktigast på hela skolan?

Bearbetningarna ger omarbetade skisser. De ger också långa listor på "*Föreslagna åtgärder*", delområde för delområde. För varje åtgärd anges: ansvarig, vad som skall göras — av vem, vilken etapp och till vilken kostnad (pengar att söka).

Genomförandet sker sedan i den vanliga arbetsplaneringen i olika arbetslag och avdelningar i skolan — hur den nu är organiserad. Kostnaderna täcks av de anslag som den samlade framställningen ledde till. Fick man mindre tar det längre tid, fick man mer går det fortare (inom rimliga gränser). Skolan kämpar givetvis gemensamt för att få förståelse hos kommunen för sina problem och behov. Eventuellt går man ut och söker stöd hos föräldrar och det lokala näringslivet ... men det är en annan historia.

.

Risker

Flera av ifrågasättandena tidigare (-> kvalitet) är risker i sig. De speglar en oro eller en brist på tilltro till den egna förmågan som i sig är hinder för den skolans eller gruppens förmåga till förändring — och därmed också till genomlysning av demokratins villkor.

Rutiner. Att inte kunna bryta sina rutiner, sitt vanliga sätt att arbeta är givetvis en stor risk.

Exemplet ovan stöp i praktiken på det. I stället för att spela bollen tillbaka över nätet till skolan genom att lämna kritik och kostadsbedömningar nickade skolkansliets ingenjör undvikande. Vårterminen gick, skolan gick besviket till sommarlov.

När man återvände hade hälften gjorts!

Men vad? Man kände inte igen sig. Vad hade hänt? Varför? Jo, ingenjören hade vänt sig till den arkitekt han brukade anlita och bett honom lämna förslag. Arkitekten fick skolans planer, men förstod inte deras innebörd. Han ritade som han tyckte. Ingenjören lät kostnadsberäkna förslaget och valde själv ut de delar som anslagen räckte till!

Han var mycket nöjd. Kanske gladde han sig åt sin överraskning, en förtidig julklapp till X-skolan. Resultatet blev inte vad han väntat sig. Den besvikelse han mötte måste

ha varit en chock.

Vad kallar man sådant Aningslöshet?

God vilja, överambition eller bristande tilltro är andra förslag till tolkning. Han hade i vart fall inte begripit ett dugg av vad som sagts på alla möten han bevistat Han är bara ett exempel.

En annan typ av risk är av mer manipulativ art Det är farligt att inte göra skillnad mellan förändringsarbete och vanlig skötsel — eller snarare att medvetet eller omedvetet förväxla dem. Det blir ytterligare ett sätt att visa upp dubbla budskap från 'vuxenvärlden'.

Barn och ungdomar kan nog motiveras att ta ansvar för vård/skötsel. Men när de upptäcker att de förmåtts sköta ett rutinarbete under falska premisser revolterar de. Demokratisk fostran är ett offensivt begrepp. Demokratiska arbetsformer i skolan kan givetvis innebära att man tar på sig en arbetsbörda, men då på ett medvetet och rättvist sätt. Då är det resultat av överenskommelser för att lösa 'problem'.

Fostran innebär en personlig upplevelse, tillräckligt djup för att präglas av processen fram till överenskommelse och av att dela resultatet.

Summering

Vi har tyvärr många anledningar att bekymra oss för våra skolgårdar. Det är på många håll mycket långt till de mest elementära krav. Vi tycks sakna förmåga att omsätta kunskaper om barns fysiska och mentala utveckling till praktisk utformning av deras sociala och fysiska miljö — och pedagogiska.

Läroplanens ambitioner att stimulera till en mer helhetspräglad pedagogisk verksamhet med undersökande arbetssätt som ett uttryck, har givit en renässans för skolträdgård och naturskola, men mer i debatt än i praktisk handling.

Den tredje dimensionen är skolgården som övningsfält, som redskap för demokratisk fostran. Jag hävdar att det är ett problem för den intellektuellt präglade skolan att finna tillräckligt tydliga objekt att tillämpa sin fostran i demokratins värderingar och arbetsformer på.

Den fysiska miljön i och kring skolan är egentligen det enda handgripliga och uthålliga man har.

Det är då ett uppenbart problem att man uppfattar denna på ett alltför statiskt sätt, som oföränderlig. Byggnader och skolgård ses inte ens som den lokala skolans sak.